

Att spela Tjechov

Samtal mellan författaren Lars Kleberg, regissören Alexander Mörk-Eidem och koreografen och regissören Birgitta Egerbladh i ABF-huset 19 februari 2011. Uppläsare: Etienne Glaser. Samtalsledare: Carl Tham.

Eftermiddagen inleddes med att Etienne Glaser läste novellen ”Den stygga gossen” av Tjechov om ett kärlekspar vid floden som plötsligt upptäcker att de är iakttagna av flickans bror, Kolja. Denne står ute i vattnet till midjan och skrattar åt dem och sedan hotar han dem med att avslöja vad han sett, om inte... Det hela blir en ganska lång – ändå rätt oskyldig – utpressningshistoria ända tills den dag då pojken friar till flickan och de alltså öppet kan berätta om sin kärlek. Och då skyndar sig bägge till den ”olydige pojken” för att berätta att nu är det slut med hans utpressningar – och ingen gång tidigare, inte ens som mest förälskade – hade de känt sig så lyckliga som då.

Berättelsen var typisk för den tidige Tjechov med sin humor och sin poäng på slutet – genom sådana berättelser i pressen försörjde han sig i sin ungdom, berättade Lars Kleberg, som nyligen utkommit med boken ”Tjechov och friheten. En litterär biografi” där han diskuterar varför hos Tjechov just friheten – eller snarare den självpåtagna ofriheten – spelar en så stor roll.

Tjechov föddes 1860 i en sydrysk landsortsstad och avled 1904, endast 44 år gammal, i tbc. När han var 15 år flydde hans far undan skulder till Moskva men Tjechov stannade ensam kvar i födel-sestaden för att gå ut läroverket. Under de två år som följde levde han alldeles ensam och fattig i staden men under dessa två år blev han en vuxen och självständig människa. När han sedan återförenades med sin familj i Moskva var det ingen som vågade sätta sig på honom. Pappan var hädanefter detroniserad.

Och det var nu han började skriva sina korta berättelser och noveller – i Ryssland betraktas han fortfarande främst som novellist, medan man i Europa i första hand ser honom som dramatiker – karaktäriserade av hans snabba raka, avskalade stil med en poäng på slutet. Han var en mäs-tare i att stryka. De tre stora föregångarna, Turgenjev, Tolstoy och Dostojevsky hade skrivit helt annorlunda, de skildrade hela samhällsklasser och deras verk hade stark moralisk innebörd. Det programmet vägrade Tjechov att ställa upp på. Hans pjäser är i stället ofta tvetydiga, där finns ingen tydlig tendens, ofta slutar de med ett frågetecken. Jämfört med Ibsen saknar hans pjä-ser centrum och huvudperson, de är i stället fulla med luft, som Kleberg sade. Ambivalensen är Tjechovs kännetecken, det utsagda, det oavslutade. Hans pjäser är fulla av luckor. Kleberg cite-rade författaren Trigorin i ”Måsen” som konstaterar att hur bra han än skriver kommer man alltid att säga ”Turgenjev var bättre”. Det är en replik som Tjechov kunde ha fällt om sig själv. Men hans författarskap är omfattande. Det fyller 30 volymer och rymmer 18 pjäser, 600 berättelser och ett otal brev. Och också Tjechov skildrar samhället genom att låta sina pjäser och berättelser utspela sig över hela Ryssland och befolka dem med människor ur alla samhällsklasser och yrken.

Under Tjechovs tid var livegenskapen avskaffad, vad han beskriver i sina verk och ständigt åter-kommer till är det ”inre slaveriet”, eller, som Kleberg sade, förödmjukelsen och självförödmjukel-sen mellan kvinna och man, man och kvinna, gammal och ung, ung och gammal, rik och fattig, fattig och rik osv – ofta utan att personerna själva märker det eller är medvetna om det. De hand-lar om översitteri, feghet, svek, hur man kryper inför överheten. Först kan det verka komiskt men så småningom grips läsaren av tvekan om det är så roligt, egentligen. Tjechov själv har genomgå-ende ett humanistiskt anslag, han skrattar med människorna, inte åt dem, som Birgitta Egerbladh sade. Ibsen hatade människorna men Tjechov hyste inget agg mot dem, lade Mörk-Eidem senare till.

Varpå Etienne Glaser läste ytterligare en novell, kallad ”Sorg”, om en kusk som förlorat sin son och undrar för vem han kan få berätta om sin sorg. ”Han fick feber och dog den här veckan. Det var Guds vilja.” Hans olika passagerare har knappt något intresse av att lyssna och manar honom i stället oavbrutet att raska på så att de kommer fram någon gång. Någon ger honom till och med en örfil. När han till slut – och betydligt tidigare än vanligt, för han orkar inte mer – kommer till

härbärgat och sätter in sin häst i stallet blir det den gamla märren som han anförtror sig åt.

Lars Kleberg kommenterade novellen med att den visar människans omätliga behov av att kommunicera med sin omvärld men att denna kommunikation också är till brädden fylld av missförstånd. Birgitta Egerblad berättade att hon attraherades av Tjechovs icke entydiga, mångbottnade människoskildring. Han var i den meningen en modern författare jämfört med sina stora föregångare som ger sina gestalter mera entydiga "karaktärer". Hennes föreställning "Tjechovträdgården" från 2004 hade vuxit fram gradvis, först genom "Körsbärsträdgården" och sedan genom en kombination av olika scener och replikväxlingar ur alla de stora Tjechovpjäserna, "Onkel Vanja", "Måsen" och "Tre systrar". De sattes först upp av Stanislavskij på Moderna teatern i Moskva i en känslös stil som blev mönsterbildande men som Tjechov själv aldrig riktigt gillade. Ett brottstycke ur Egerbladhs föreställning visades nu på video. Komik, fars, slapstick och tragedi växlade och själv förklarade hon att hon vid läsningen av hans verk hade funnit vissa återkommande teman som hon spunnit vidare på i en polycentrisk iscensättning, ett sorts pussel som aktörerna och publiken lägger tillsammans.

Ett samtal utspelade sig om hur Tjechov såg på kärleken och ungdomen – om det var kärlek "på riktigt" mellan unga människor eller om man kunde älska först som mogen människa; Mörk-Eidem hävdade dock att det är hos den unga människan, som ännu inte stelnat i sitt liv och i schablonbilden av sig själv, som det fortfarande finns hopp. Han tog även upp Tjechovs passion/klarsyn: vad finns det för utväg? Det finns ingen, vi lever nu och den enda befrielsen är vår gemenskap när vi skrattar tillsammans – det är detta som är meningen med livet. "Teatern är en tröst", sade Mörk-Eidem, och något av det vackraste med teatern är att den låter oss känna samhörigheten med människor genom tiderna. Bl a denna insikt hade fått honom att förlägga handlingen i sin uppsättning av "Tre systrar" på Stadsteatern förra året till Boden där de tre systrarna längtar till Stockholm.

Hur blev Tjechov Tjechov? Lars Kleberg menade att det var genom att han lärde sig "hur man pressar slaven ur blodet droppe för droppe", men detta kunde även syfta på litteraturen och hur man kastar ut schabloner och traditioner för att gå vidare, ofta med parodins hjälp.

Någon undrade om inte Tjechov var besläktad med Gogol – "Kappan", "Revisorn" – vilket bekräftades och ytterligare någon undrade varför Tjechov vid 31 års ålder, då han redan var drabbad av tbc, gjorde den krävande och farliga resan till fångön Sachalin, något som han sedan skrev reportage men aldrig något större verk om. Kanske för att också han ville stå öga mot öga med döden som Dostojesky och Tolstoy bägge gjort, föreslog Kleberg.

Kerstin Vinterhed